

צרפת - בעלת ברית בעייתית

שאלת המדיניות כלפי גרמניה היוותה סלע מחלוקת עיקרי בין בריטניה לצרפת והשוכן על מערכת היחסים בין שתי המדינות. הצרפתים ביקשו למנוע מגרמניה אחת ולתמוך את היכולת לשקם את עוצמתה התעשייתית-צבאית. הצעותיהם דברו על הפרדת אזור הגדות המערבית של הריין, ניתוק האזור התעשייתי של הגדות על המשח מיליוני תושבי מגרמניה ושילוב הסאר על מנת לבנות במערב הכלכלית של צרפת הבריטים התנגדו להצעות אלו. בלונדון חששו במיוחד מההשלכות הכלכליות הצפויות מהפרדת הריין. לפי התעשייתי של גרמניה, על אזור הכיבוש שלהם ועל כלכלת אירופה. זאת בנוסף לחשש מהיווצרות תנועה גרמנית אירידיגנטית. הצרפתים, שחתרו למנוע איחוד מחודש של גרמניה, טיפדו את מאמצי בריטניה לכוון מנהל כלכלי מכוי בגרמניה כפי שנקבע בוועידת פוטסדום. העובדה שהיו אלו הבריטים, שנאבקו ביאלטה למען הקצאת אזור כיבוש לצרפתים בגרמניה ולשילובם בחזרת הפיקוח של בעלות הברית, לא עמדה לזכותם בפאריס. למחלוקת בעניין גרמניה נוספו רגשי מרירות של הצרפתים כלפי בריטניה בשל סילוקם מסוריה ומלבנון.

בווין, אשר שאף להרחיב את שיתוף הפעולה הפוליטי, הכלכלי והצבאי בין מדינות מערב אירופה, ראה בברית אנגלו-צרפתית אבן פינה במדיניות זו. מאבקה של לונדון לשילובה של צרפת בין המעצמות הגדולות, שהוביל להכללתה בחברה הקבועה החמישית במעצמות הבטחון של האומות המאוחדות, נבע במידה רבה מחששם של הבריטים מכוננת האמריקנים לפנות את כוחותיהם מאירופה. בריטניה ראתה בצרפת את המעצמה היחידה, שנתתה במערב אירופה, היכולה לסיע לה בנישיאת הנטל הכלכלי בהגנה על האינטרסים של המערב. בלונדון סברו, ששתי המדינות יחד יכולות להיות משקל נגד לגרמניה או לרוסיה ובי שיתוף הפעולה ביניהן יחזק את מעמדה של בריטניה לעומת ארצות-הברית. ברם, שארל דה גול ראה את היוזמה של בווין, וקדם לכן של צרצ'יל, לכוון ברית בין שתי המדינות עו ליישוב המחלוקות לגבי גרמניה והלקיט שאיפתו של דה גול לחזק את מעמדה של צרפת כמעצמה הנצדדים העצמאיים שנקל לשם כך, ובכלל זה הכרית שתחתם עם מומקווה בדצמבר 1944 למניעת חידוש ערעור של גרמניה, היקשו על החקרבות בין הצדדים. התפשרותו המתאומית של דה גול ב-20 בינואר 1946 ויישוב בעיית הלבנט בתחילת מרס לא הביאו לשיפור במערכת היחסים בין שתי המדינות. דרישת צרפת לכוון מדינת דור עצמאית נשארה המבשול העיקרי הצרפתים ועמו על הבריטים, שנמנעו לתמוך בדרישתם לקבל את חבל הסאר בממשל הראשון של מועצת שרי החוץ בפאריס (אפריל-מאי 1946). גם לבריטים היו טענות קשות כלפי הצרפתים, שהציעו להחזיר לאיטליה את קירנאייקה וטריפוליטניה אך כי ידעו שהבריטים מעוניינים להחזיק בשתי המושבות. במהלך ועידת השלום בפאריס לא

נעשה כל ניסיון מצד בווין וג'ורג' בידו (Georges Bidault), ראש הממשלה ושר החוץ, לגשר על חילוקי הדעות ביניהם והצרפתים המשיכו לנקוט קו עצמאי. שיפור מסוים במערכת היחסים בין שתי המדינות תל כסתיו 1946. תרמו לכך הקשיים הכלכליים והפוליטיים של צרפת ורצונה לקבל סיוע מהבריטים. בווין הפגין נסיונו להתחשב באילוציו הפוליטיים של בידו בהבטיחו, שהקצאת הפחם מאזור הכיבוש הבריטי בגרמניה לא תקוצץ לפני הבחירות (נובמבר 1946). הקומוניסטים הצרפתים ניצלו את המחזור בפחם והדגישו בתעמולתם את יכולתם להבטיח אספקת פחם מפולין וחיטה מברית-המועצות.

בלונדון ובוושינגטון היו מוטרידים לאתר גמד המלחמה מחוסר היציבות של המערכת הפוליטית בצרפת ומהאפשרות שהקומוניסטים ישתלטו על המדינה. בכתב-הרגש שנערכו ב-15 בנובמבר 1945 הטיעה המפלגה הקומוניסטית כמפלגה הגדולה ביותר ולה 151 צירים ו-5 מיליוני מצביעים (26% מקולות המצביעים). ל-M.R.P. (Mouvement Républicain Populaire) היו 150 צירים ואילו לסוציאליסטים 139 בלבד. מבין שלוש מפלגות הקואליציה רק הסוציאליסטים צידו בהתקרבות לבריטניה, אולם הקומוניסטים מנעו מהלך כזה. בבחירות ליוני 1946 הפכה ה-M.R.P. למפלגה הגדולה ובידו כיהן ראש ממשלה וכשר החוץ. כחמישה חודשים לאחר מכן התוודו לעצמם הקומוניסטים את הבכורה בבחירות שנערכו בנובמבר. הם זכו ביותר מ-21% מכלל הקולות ובי-183 מושבים מתוך 618 המושבים בפארלמנט. במשך חמישה שבועות לאחר הבחירות נכשלו המאמצים לכוון ממשלה. לבסוף, הוקמה ממשלה מינוע בראשות לאון בלום (Léon Blum), אשר כיהנה במשך חודש ובמחצית ינואר 1947 הוקמה ממשלה קואליציונית בראשות הסוציאליסט פאול רמדייה (Paul Ramadier), שליהן בתפקידו עד נובמבר אותה-שנה. במאי 1947 התפרקה הקואליציה של שלוש המפלגות הגדולות והקומוניסטים עברו לאופוזיציה.

מפנה במערכת היחסים בין בריטניה ובין צרפת חל בסוף 1946 תחילת 1947 ביחמתם של לאון בלום ודאף קופר (Duff Cooper), שגריר בריטניה בצרפת. ממשלת רמדייה השלימה את המהלך ובי-4 במרס נתתה ברית בין שתי המדינות בדנקירק (Dunkirk). בריטניה קיבלה על עצמה לסיע לצרפת כמיטב יכולתה במקרה של עימות עם גרמניה ושתי המדינות התחייבו לקיים התייעצויות קבועות בנושאים כלכליים. התקרבות נוספת בין צרפת למעצמות המערב חלה לאחר מועצת שרי החוץ במוסקווה (מרס-אפריל 1947). הצרפתים התאכזבו מסרובו של מולוטוב לדון בדרישתם לאחד את חבל הסאר הכלכלתם בו בזמן שהאנגלים והאמריקנים תמכו בדרישתם זו ואף הבטיחו לספק לצרפת פחם מחבל הדור. שיתוף הפעולה בין בריטניה ובין צרפת התרחב לאחר נאום מרשל ב-5 ביוני 1947. היו אלו שני שרי החוץ בווין ובידו, שהנהיגו את מדינות מערב אירופה וזוועלו ליוזמתו של מרשל. שתי המדינות המשיכו ביחמתן למרות פרישתו של מולוטוב ב-2 ביולי מהדיונים. בווין האיץ אותו זמן באמריקנים להגיש סיוע כלכלי לצרפת כדי להבטיח את יציבותה. כחודשים לאחר מכן הדגיש בווין בפני רמדייה את רצונו להחזק את הקשרים בין שתי המדינות. בחודשים אוקטובר ונובמבר 1947 נקלעה צרפת לאחת התקופות הקשות ביותר שלה לאחר המלחמה. הקומוניסטים, שנכשלו במאמציהם לתזר לקואליציה, החלו, בראה בהוראת הקומינפורם, לארגן שביעות

המתנות ואילצו את רמדייה, ראש הממשלה הסוציאליסט, להתפטר כ־19 בנובמבר. לאון בלום נכשל בניסיונו לזכות בחמיבה רוב חברי בית הנבחרים, וכראש ממשלה התמנה רוברט שומן (Robert Schuman) נציג ה־M.R.P., אשר ביהן בתפקיד עד יולי 1948.

ברבע מהספירות והמעפילים, שלקחו חלק בהפלגות הכלת-לגאליות לאחר המלחמה הפליגו מתופי צרפת. המעפילים היו פליטים, שברחו ממוות אירופה ומרובה ונכנסו לצרפת במטרה להפליג מנמליה לארץ ישראל. בניגוד לאיטליה ולאזורי הכיבוש האמריקני בגרמניה ובאוסטריה שבהם היו מחנות עקורים אשר קימו על-ידי אנדר-והצבא האמריקני, בצרפת לא היו מחנות כאלה, ולפיכך היה עול קיום הפליטים מוטל על הארגונים היהודיים ובעיקר על הגוינט. מציאות זו הגבילה את אפשרויות הפיכתה של צרפת למקום ריכוז לפליטים, והמגמה של פעילי "המוסד לעלייה" היתה להעביר פליטים לצרפת כסמך להפלגה מתוכננת של ספינות מעפילים.² כך למשל, 548 מתוך 743 מעפילי "תל-יה", ספינת המעפילים הראשונה שהפליגה מצרפת לאחר גמר המלחמה הועברו למרסיי מבליגיה על-ידי הבריגדה סמוך להפלגת האונייה. מתחקור צוות הספינה, שנעצרה ב־27 במרס 1946, התברר לבריטים, שהשענות האנושים התבצעה בפיקוח שוטרים צרפתים, וכי קודם לכן הספינה שופצה במרסיי.³

משדך החוץ הבריטי הורה לדאף קופר לבקש משלטונות צרפת לסייע לבריטניה במאבק נגד ההפלגות הכלת-לגאליות מנמלי המדינה. הבריטים התקשו להצליח על האחזאים לעלייה הכלת-לגאלית בצרפת. הם הניחו, שה"מפקדה" של הסוכנות היהודית בפאריס קשורה לארגון התנועה.⁴ ב־1 ביולי 1946 נעצרה על-ידי הביטחון "ביריה", ספינת המעפילים השנייה שהפליגה מחופי צרפת, ועל סיפונה 999 מעפילים. בשגרירות הבריטית בפאריס סברו, שהצרפתים לא יצאו מגדרם לסייע במאבק נגד ההפלגות הכלת-לגאליות. בסוף יולי הזהירה השגרירות את מנהל מחלקת אפיקה והלכנס ב"קיי ד'אורסיי" (Quai d'Orsay) מהחרפה מערכת היחסים בין שתי המדינות אם ימשכו ההפלגות הכלת-לגאליות והודגשו ההשפעות העלולות להיות להפלגות אלו על מעמדה של צרפת בצפון אפריקה.⁵ ימים מספר לאחר מכן הפליגה מרסיי "גור" ועל סיפונה 754 מעפילים. שלטונות בריטניה בארץ ישראל וראשי המטות החוקרן את הקבינט מסכנת התפרצות של הערבים בשל המשכן של ההפלגות הכלת-לגאליות. ברם, בשל הקרירות ששררה במערכת היחסים בין שתי המדינות התקשתה בריטניה להניע את שלטונות צרפת לנקוט צעדים למניעת הפלגות של יהודים לארץ ישראל ביד, למשל, דחה אותו זמן את יוזמתו של קופר לשדך ולדון מחוזש בבריחת בנות אנגלו-צרפתיות. המחלוקת לגבי הרור הוסיפה להעיב על מערכת היחסים בין שתי המדינות.⁷

מדיניות הצרפתים להעניק מקלט זמני לאלפי פליטים יהודים ואישורי מעבר לפליטים נוספים הטרידה מאוד את לונדון, שסברה בצדק כי יהודים אלו הם מצעדים פוטנציאליים להפלגות הכלת-לגאליות. הצרפתים טענו, שלממשלתם אין בסיס חוקי לסרב להעניק אישורי מעבר במקרים שמדינת היעד מצהירה על נכונותה לקבל את המהגרים. מדיניות שהגיעו ללונדון החבר, שהקונסולים הצרפתים נמנעים, לעתים קרובות, לוודא לפני שהם נותנים ויזות מעבר, שבידי המונים ויזות ליצד סופי. זאת ועוד, שלטונות צרפת מכירים במגוון רב של תעודות זהות וביניהן: תעודות, שהונפקו על-ידי משטרת צרפת

לחברי מלחמה; תעודות זהות, שהונפקו על-ידי אנדר-וה; אישורי יציאה צבאיים מגרמניה ועוד. מגוון זה הגביר את אפשרויות הזיוף.⁸ ואמנם, פעילי "הבריחה" ניצלו מדיניות זו. הם זייפו ויזות כניסה למדינות יעד ובעזרתן קיבלו ויזות מעבר צרפתיות. בדרך זו עלה בידם להעביר קבוצות גדולות של עקורים לנמלי צרפת להפלגות הכלת-לגאליות. וכך דיווח אחד השליחים מצרפת: "השלטונות המקומיים נותנים ויזות מעבר למשלוחים מהמחנות בפוואריה, צ'כיה ואוסטריה, על יסוד ויזות סופיות לחבש או לאת מארצות דרום אמריקה. המשלוחים נבגסים באופן גלוי לקטונו [צרפת]. האוניות מפלגות באופן רשמי לאחוזן הארצות אליהן נרשמו הוויזות הסופיות. לפני ההפלגה מקבלים הפליטים ויזות יציאה משלטון מקומי ויוצאים באופן לגאלי."⁹

בסוף אוגוסט 1946 אימצו הצרפתים נהלים חדשים למתן ויזות מעבר דרך צרפת ליהודים בתחום ולקליטה זמנית של קבוצות מהגרים של יהודים מדינות זו הדגישו הצרפתים כפני הבריטים נועדה ליישב את חובתה המוסרית של צרפת כלפי הפליטים היהודים עם הצורך למנוע הגירה כלת-לגאלית. בהסכם שהושג עם האגודה היהודית לעזרה למגורשים ולפליטים ("L'Assistance aux déportés et réfugiés"), שיצגה נציגי הממשלה את כל האגודות היהודיות בצרפת, קיבל על עצמו הארגון לדאוג, שכל מהגר יהודי הנכנס לצרפת יקבל אשרת בטיחה אישית לארץ קליטה מוגדרת. מספר המהגרים מסוג זה, שייחר להם לשהות בצרפת בעת ובעונה אחת, הוגבל לאלף. כן נקבעה מבסה מקסימלית של שבעת אלפים איש למהגרים יהודים המגיעים לקבוצות. הקווי ד'אורסיי הדגיש, שצעדים אלו מספיקים כדי להתמודד נגד נסיונות הגירה כלת-לגאלית מצרפת.¹⁰ ואכן, במחצית נובמבר דווח למרכז "המוסד לעלייה" "בלחץ האפטרופסים [הבריטים] הודיעונו שלטונות נטר [צרפת], כי לא ירשו כניסה ומעבר בוויזות קולקטיביות. אנו מחפשים החבולות, אך השינוי מחמיר את סיכויי הצלחה בנטה [צרפת] לפחות לתקופה הקרובה."¹¹

הבריטים, אשר לא הצליחו לשכנע את הצרפתים לחדול להעניק מקלט זמני לפליטים יהודים, סירפו את נסיונם להעביר לוועד הבינממשלתי לפליטים מקצת ההתחייבויות שקיבלו על עצמם לקיום פליטים יהודים העתידים להיכנס לצרפת. אמרסון, מנהל הוועד הבינממשלתי לפליטים, הובחה לדחות את פניית הצרפתים בטענה שכל המשאבים מיועדים ליישובם מחדש של פליטים. הוא גם דחה פניו של ארגוני מתנדבים בצרפת להכיר בשמונת אלפים פליטים שהסתגרו לצרפת כעקורים ולהעניק להם סיוע בספי. הסברה היחיה, שרובם יהודים אשר יצאו מפולין.¹²

במקביל ניסו הבריטים להשפיע על פאריס להורות לשלטונות הצבא הצרפתי באוסטריה למנוע את תנועתם של פליטים יהודים, שברחו ממדינות מורת אירופה, לאיטליה דרך אזור הכיבוש שלהם. הידיעות שהתקבלו כלונדון במהלך קיץ 1946 הצביעו על סיוע, שמגיישים שלטונות הצבא הצרפתי באוסטריה לעקורים היהודים לנוע לאיטליה.¹³ מגעים בין לונדון לפאריס בוחשו זה התנהלו כבר בתחילת 1946 לאחר שהתברר לבריטים, כי מאז גמר המלחמה הגיעו לאיטליה דרך אזור הכיבוש הצרפתי כ־13 אלף עקורים יהודים.¹⁴ הצרפתים לא עמדו בהתחייבותם להגביר את הפיקוח בגבול בין אודס ואזור הכיבוש האמריקני ולהימנע ממתן אישורי מעבר לאיטליה, ללא הצגת המסמכים הדרושים.¹⁵ הצרפתים, אשר לא היו מעוניינים בתוספת של עקורים

הפנים קשור למאבק הפוליטי הפנימי. תוסד היציבות הפוליטית בצרפת (תוך שנה נערכו שלוש מערכות בחירות: אוקטובר 1945, יוני ונובמבר 1946) היקשה על בידו, מנהיג ה-M.R.P., שכיהן כראש-ממשלה ושר חוץ מאז יוני, לגבש מדיניות אחידה של הממשלה ואיפשוך לשרים תופש תמרון ניכר.

לסיבות אלו הקשו על הבריטים את מאבקם בעלייה הבלתי-לגאלית. בנובמבר עדיין המתנגד בשגרירות הבריטית בפאריס להסבדי הצרפתים לגבי הפלגתה של הספינה "הגנון" בסוף יולי ולגבי המחנות בלה-סייטה ובג'ורה (Jura) התשוחים, בי הם משמשים בסיס יציאה למהגרים הבלתי-לגאליים.²⁶ השגרירות דרשה משלטונות צרפת לעקוב אחר מספר ספינות, שעברו שיפוצים בנמלים צרפתיים, והחשודות במעורבות בהפלגות בלתי-לגאליות: לסגור את המחנה בלה-סייטה; ולהימנע מלהקים מתנות פליטים בקירבת חוף-הים התיכון.²⁷ שבתיים בלבד שלטו באח הכסיוו הצרפתים (19.12.46) להצמיד פיקוח הדוק על הספינות החשודות ועד אשר האחר לשתיים מהן להפליג. משרד החוץ הצרפתי "כהדרגלו" בדברי קופר, הטיל את האשמה על משרד הפנים. השגריר טען, שלמרות ההתחייבות שקיבלה על עצמה ממשלת צרפת, ההפלגות הבלתי-לגאליות מתגללות כמקודם.²⁸

במקרה זו של השגריר הוכחה כנכונה תוך זמן קצר. ב-18 בינואר 1947 הפליגה מסט ספינת המעפילים "לנגב", שהיתה בין הספינות הנושדות שהבריטים התריעו עליהן נחוצים קודם לכן. בידי הנוסעים היו ויזות קובניות, שלטענת הקיי ד'אורסיי, משרד הפנים לא טרח כלל לבדוק את אמיתותן: עשרה ימים לאור מכן התבקשו הצרפתים לעקב את הפלגתה של ספינת המעפילים "אולואו" (Ulua), שעגנה בלה-האור (Le Have), לאחד שהפליגה ממרסיי לשוודיה תזורה משם עם 600 מעפילים לצרפת. מהנציגות הצרפתית בשטוקהולם נמסר למשרד החוץ הצרפתי, כי הוויזות הקובניות שכינז הנוסעים, מזויפות. לאחד עיכות של מספר שעות משרד הפנים הצרפתי, אשר לדברי קופר, תשש פן ייאלץ להתיר לנוסעים להישאר בצרפת, התיד לספינה להמשיך בדרך לארץ ישראל.²⁹ שבועיים לאחד שהפליגה "לנגב" מסט, הפליגה מאותו מקום "המעפיל האלמוני", שגם עליה קיבלו הצרפתים אתראות.³⁰

בזומת הקיי ד'אורסיי הוצע לקיים בתחילת 1947 ניון בהגירה הבלתי-לגאלית דרך צרפת בהשתתפות נציגים בריטים, אמריקנים וצרפתים. בשגרירות הבריטית בפאריס הסכימו את היוזמה הצרפתית בחשש מצד השלטונות, שעם כוא האביב תחדש ההסתגנות לצרפת בעקבות ההצפה ההמונית של עקורים יהודים את אור הכיבוש האמריקני.³¹ לקראת המפגש התעוררה מחלוקת בין האנגלים לצרפתים, אשר ביקשו לעגן במגרת ההסכמים המזוכננים את ההסכם, שנחתם עם האגודה היהודית "לעזרה למגורשים ולפליטים" המתיר לשמונת אלפים פליטים יהודים לשהות בצרפת. הבריטים, שסברו, כי פליטים אלו הם מעמדים להפלגות הבלתי-לגאליות מצרפת חתרו לביטול ההסכם.³² בוסקה (Bousquet), המנהל האדמיניסטרטיווי של משרד החוץ הצרפתי, הכהיר לאשלי קלוק (Ashley Clarke), הציד הכריטי בפאריס, כי ממשלת צרפת אינה יכולה לתווך מהתחייבותה לארגונים היהודיים. משרד הפנים הצרפתי חזה הצעה פרטית של בוסקה, שביקש לרצות את הבריטים, כי במקרה שיוכת, כי מהגרים בלתי-לגאליים אשר ייצצרו בארץ ישראל חצו בדרכם את צרפת, יופתח מספרם מהמכסה של שמונת

באור הכיבוש שלהם, התידו מצד אחד ליהודים לנוע לאיטליה³⁴ ומצד שני חששו בבריטים במחלוקת בינם ובין האמריקנים בשאלת המדיניות כלפי המסתגנים היהודים מתמורת. כשיכת מנהלת שכויי המלחמה העקורים שהוקיימה במחצית ספטמבר 1946 דחה הנציג הצרפתי את בקשת הנציג האמריקני להתחלק בעול הכרוך בקיום הפליטים היהודים המגיעים ממזרח אירופה וקרא לעשות כל שניתן לעצור את התנועה ובכלל פנייה לארצות האומות המאוחדות לדון בנושא עם הממשלות המעורבות כחננה בלונדון לא הסתפקו בהצהרות והחדו לשגרירות בפאריס לדרוש משלטונות צרפת להגביד את הפיקוח על אזורי הכיבוש שלהם.³⁵ בתחילת אוקטובר קבל משרד החוץ האיטלקי בפני הבריטים על שלטונות צרפת המתירים לפליטים יהודים לעבור לאיטליה דרך מעבר הפרנד הנתון לפיקוחם. בו בזמן הדגישו האיטלקים, מתנגדים הצרפתים בתוקף להתיר תנועה בכיוון ההפוך גם כאשר שלטונות איטליה מבקשים לגרש זרים שנחפסו מיד לאחר שהסתגנו דרך הנבול.³⁹

הצרפתים הפנו אצבע מאשימה לעבר השלטונות האמריקניים המתירים את התנועה דרך אזורי הכיבוש שלהם ומקשים להתמודד עמה. יתר על כן, האמריקנים הוואשטו בהסעת רכבות צבאיות לצרפת ובהן פליטים יהודים ללא ויזות מעבר או זיוות למזונות יעד כלשהו.³⁰ טענות הצרפתים היו מבוססות. שלטונות הצבא האמריקני, אשר ביקשו להקטין את מספר העקורים היהודים ששהו באזורי הכיבוש שלהם עתדו וסייעו לפליטים יהודים לנוע לאיטליה ולצרפת.⁴¹ לונדון התבקשה עלידי פאריס להצטרף למאמציה להשפיע על האמריקנים לחדול מגוהג זה.⁴² בסוף אוקטובר 1946 הסתמן שינוי במדיניות הצרפתים ביחס להסתגנות למדינה. לבריטים נמסר על החלטת ממשלת צרפת להחזיר לאזור הצרפתי של גרמניה כל מהגר יהודי, שיתגלה כגבול הצרפתי-אירופי בצרפת.⁴³ דומה, שהשאיפה להקטין את מספר הפליטים במדינה בשל המצב הכלכלי הקשה וסרובו של הוועד הכינממשלתי לכלכל פליטים אלו השפיעו על קבלת החלטתה. לא מן הנמנע, שנסיונם של הצרפתים לקבל סיוע כלכלי מבריטניה והעובדה שכראש הממשלה עמד בידו, שהתנגד להגידה הבלתי-לגאלית של היהודים, השפיעו אף הם. עם זאת, אי-אפשר להגיד זאת בשינוי מהותי במדיניותה של צרפת לגבי ההגירה היהודית הבלתי-לגאלית.

ב-19 באוקטובר 1946 הפליגה מלה-סייטה (La Ciotat) הספינה "לאטרון" ויועל סיפונה 1,252 מעפילים. קודם הפלגתה הבטיחו שלטונות צרפת במרסיי לקונסוליה הבריטית במקום, כי אם יתברר שמסמכי הפליטים אינם כשורה, ימנעו מהם להפליג מידעיות שפורסמו בעתונות, נודע לבריטים, כי נציגי שלטונות צרפת פיקחו על הפלגת הספינה.⁴⁴ כמו כן התברר להם, כי קצין מהמשטרה הפוליטית הצרפתית פיקח על הפלגת שלוש מתוך ארבע הספינות שהפליגו עד אז מצרפת וכי הוויזות האתיופיות שהיו בידי מעפילי "לאטרון" היו מזויפות.⁴⁵ הקיי ד'אורסיי יחס את הפלגת "לאטרון" לזכר התאום השורר בממשל הצרפתי ולנכונותו של משרד הפנים, שנהל כיד הסוציאליסטים, לשתף פעולה עם מארגני העלייה הבלתי-לגאלית. הוא אף רמז על מעשי שחיתות, שייחך כי מילאו תפקיד בפרשה. לחובת משרד הפנים נוקף גם הסרוב להעביר לפנים המדינה את מתנות הפליטים הממוקמים קרוב לחוף הים התיכון. הגסיון של משרד החוץ הצרפתי לוקף את האחריות להפלגות הבלתי-לגאליות לחובת משרד

אלפים. בוסקה הבהיר לקרק, כי הממשלה הסוציאליסטית בהנהגתו של לאון פֶּלֶם מיהתת השיבות רבה לשיקולים הומאניים והיא רוחשת אהדה למהגרים היהודים מהמזרח אף יותר מהקומוניסטים. כל עוד יעמוד שר סוציאליסטי בדאשות משרד הפנים הדגיש בוסקה, אנשים אלו יקבלו יחס נדיב ביותר.³²

קרק הדגיש בזיווחו למשרד החוץ בלונדון, שהקיי דאורסי מעוניין מאוד לסייע לבריטניה, עם זאת זומה שבהעדר שיתוף פעולה בין משרדי החוץ והפנים בצרפת, ההבטחות שנתן משרד החוץ בעבר היו מופרות.³⁴ השגרירות הבריטית בפאריס נקלעה למצב מחד למדי, כאשר משרד החוץ הצרפתי אינו מתכחש לטענות ולהאשמות המוטלות על-ידי השגרירות אלא מפנה אצבע מאשימה לעבר משרד הפנים הצרפתי. המקורות הציוניים מאמתים את טענות משרד החוץ הצרפתי. לדבריהם, משרד הפנים וכראשו השר אדואר דֶפּרֶה (Eduard Dupreux), שכיהן בתפקידו מיוני 1946 ועד נובמבר 1947, הפעיל המקיפים נוספים באותו משרד, התיירו לפליטים היהודים להיכנס לצרפת ולהפליג מנמליה.³⁵

השיפור הניכר שחל במערכת היחסים בין בריטניה לצרפת במהלך החודשים הראשונים של 1947, לא בא לידי ביטוי במאבק נגד העלייה הבלתי-לגאלית. משרד המושבות טען במחצית פברואר, כי על סמך הברית העומדת להחמם בין שתי המדינות ניתן לדרוש מהצרפתים לסייע לבריטניה במערכה נגד ההפלגות הבלתי-לגאליות.³⁶ ואמנם, בישיבת ועדת הקבינט להגנה (12.3.47), כשבוש לאחר שנחתמה הברית עם הצרפתים וימים ספורים לאחר שנעצרה הספינה "בן הכס", שהפליגה מצרפת, גרס ראש ממשלת בריטניה, כי לאחר שנחתמו הברית והסכם הידידות האנגלו-צרפתי, מצפה בריטניה לסייע פעיל של ממשלת צרפת במניעת הפלגות בלתי-לגאליות לארץ ישראל.³⁷ הוועדה החליטה למרוח טפקנחו של משרד החוץ,³⁸ להגיש מתאה הריפה ביותר לצרפתים.³⁹ קופר הצביע באיגרתו לפידו על ידיעות שמארגני ההגירה הבלתי-לגאלית מתכוונים לשלוח לארץ ישראל בחדשים אפריל-יוני 1947 כ-15 אלף יהודים, בניסיון להשפיע על המלצות ארגון האומות המאוחדות האמור להחליט בשאלת-ארץ ישראל. השגריר ציין, כי במרסיי מוקמת המפקדה הראשית והאתראית על התנועה ובנמל נמצאות שלוש ספינות בשיפוצים. קופר הדגיש, שהתנועה הבלתי-לגאלית של יהודים הינה חלק ממאמצי הציונים לאלץ את בריטניה להגדיל את מספר היהודים בארץ ישראל, ואין זו בריחה ספונטנית של פליטים יהודים. הוא הביע צער על כשלונה של ממשלת צרפת למנוע את הפלגת ספינות המפעילים מנמליה-והדגיש, כי ממשלת בריטניה מצפה לשיתוף פעולה צרפתי בהתאם לרוח ההסכם, שזה עתה נחתם בין שתי המדינות.⁴⁰

קופר חזר והדגיש בפני הפודיין אופיס כי הקיי דאורסי בהנהגת ביזו לוחץ על הממשלה הצרפתית להיענות לדרישות בריטניה כרם, השרים הסוציאליסטים ובמיוחד דֶפּרֶה, שר הפנים, וזיל מוק (Jules Moch), שר התחבורה, הם מאוד פרו-יהודים ומטריבים לשתף פעולה בקביעת צעדים לעצירת ההגירה הבלתי-לגאלית.⁴¹ ואמנם, ימים אחדים לאחר הפנייה לשלטונות צרפת הפליגה מטולון "תיאודור הרצל" ועל סיפונה 2,641 מפעילים. לבריטים נודע, שהמעפילים הועברו מכלגיה לצרפת כרכבת מיוחדת ומכאן הסיקו, שלא היה אפשר לבצע את המבצע ללא שיתוף פעולה מצד שלטונות

צרפת. ספינה זו נכללה גם היא בין שמונת הספינות החשודות במעורבות בהפלגות הבלתי-לגאליות, שנמסרו לצרפתים. היתה זו הספינה הבריטית, שהפליגה מצרפת מאז תחילת 1947 תעצרה על-ידי הבריטים בחופי ארץ ישראל. כשך הכל נעצרו במהלך ארבעת החודשים הראשונים של השנה שמתה ספינות ובהן 9,237 מפעילים. קרוב ל-4,700 מהם הפליגו מצרפת.⁴²

ב-21 באפריל, חודש לאחר פנייתו של קופר, זנה ממשלת צרפת בבקשות הבריטיות. לממשלה התנחה את שיתוף הפעולה שלה בהיענות בריטניה למספר דרישות: העברת כוח-עבודה גרמני מאזור הכיבוש הבריטי בגרמניה לצרפת; התחייבות בריטית לקלוט באזור הכיבוש שלה בגרמניה מהגרים בלתי-לגאליים שנכנסו לצרפת ללא אישור; התקבטת חלק ממכסח ההגירה לארץ ישראל לשלושת אזורי הכיבוש של מעצמות הברית, יחסית למספר המהגרים הנמצאים בכל אזור.⁴³ קופר הדגיש במכתבו למשרד החוץ בלונדון, שנושא כוח העבודה הגרמני חיוני לצרפת וכי שר החוץ הצרפתי, הנמצא במלונט בקבינט בעניין ההיענות לדרישות בריטניה לגבי הפליטים היהודים, זקוק לתחמושת כדי לשכנע את חבריו לשקול מחדש את הדרישות של לונדון.⁴⁴ ואמנם, קרק התרשם בעקבות שיחה תקיפה שניהל עם ראש הממשלה הצרפתי, ימים ספורים לאחר ישיבת הממשלה, כי אין לו נכונות לסייע לבריטניה.⁴⁵

בקשת הצרפתים לגייס 25 אלף גרמנים לעבוד בצרפת בגלל המחסור בכוח אדם, פוררה התנגדות הריפה בקרב פקידי משרד החוץ בלונדון. אחד הפקידים הגדיר את דרישות הצרפתים כסחיטה ואילו אתר הדגיש את הצורך להתנגד בכל מחיר לנסיון הצרפתי לנצל סיוע עתידי שלהם במאבק נגד ההפלגות הבלתי-לגאליות כבסיס למשא ומתן לגבי העברת כוח עבודה גרמני.⁴⁶ במשרד החוץ בלונדון חששו, כי היענות לדרישת הצרפתים תפגע במאמץ להגדלת כוח האדם היצרני באזור הבריטי העולה להשמיט את הקרקע מהנסיונות לשכנע מדינות שונות לגייס עקורים מגרמניה ולאוסטריה בתור כוח עבודה. יתר על כן, בלונדון חששו מחגובה קשה בגרמניה אם ותקרו לצרפתים להוציא גרמנים לעבוד בצרפת. הנה כי כן הורה משרד החוץ לשגרירות בפאריס להתנגד לכל נסיון לקשור את שאלת ההגירה היהודית לנושא כוח העבודה הגרמני.⁴⁷

בלונדון היו נבונים להיענות לבקשות הצרפתים שנגעו ישירות לכעיית העקורים היהודים.⁴⁸ שלטונות הצבא הבריטי בגרמניה התריעו בפני לונדון מנסיון של הצרפתים להעביר לאזור הכיבוש הבריטי את כל האנשים הלא רצויים שנכנסו לצרפת.⁴⁹ אמנם, בשיתוף שנערבו בפאריס במחצית מאי התבקשה בריטניה לקבל חזרה לאזורי הכיבוש שלה גם פליטים שיצאו מאזורי הכיבוש האמריקני, אם יסרכו האמריקנים לקבלם. הצרפתים הבהירו, שנסיונותיהם למנוע הסתננות לאזור הכיבוש שלהם מסופלים עקב סוכם של האמריקנים לקבל חזרה מהגרים בלתי-לגאליים, שנעצרו באזור הכיבוש הצרפתי.⁵⁰ קופר סבר בעקבות השיחות, כי חלה החקומות ניכרת כעמדת הצרפתים ביקום למניעת הסתננות של פליטים יהודים. הנה כי כן הוא חזר והמליץ ללונדון להיעתר לבקשת הצרפתים לגייס כוח עבודה בגרמניה בהדגיש, שהיענות הצרפתים תושפע מעמדת בריטניה בנידון זה.⁵¹

בלונדון הוחלט לדחות את בקשת הצרפתים להקצות סרטיפיקטים לאזור הכיבוש

האמריקני ולאותם פליטים, שהותר להם להיכנס לצרפת במסגרת מבטח שמונה האלפים.⁵² הבקשה האחרונה אימנה את חששותיהם של הבריטים מתוצאות המדיניות הצרפתית המתירה לאלפי יהודים להיכנס למדינה. בריטניה היתה נכונה לקבל בחזרה לאזור הביבוס שלה מהגרים בלתי-לגאליים שיצאו משם.⁵³ כמו כן החלט להקצות לאזור הצרפתי 25 סרטיפיקטים בחודש מתוך המכסה של 1,500. על-פי היחס בין מספר העוקרים באזורי הביבוס הבריטיים והצרפתיים היו צריכים להקציב לצרפתים 90 סרטיפיקטים. ברם, במשרד החוץ גרסו, שהצרפתים לא יצאו מגרם כדי לסייע לבריטניה במאבקה בהגירה הבלתי-לגאלית. המשרד הנחה את אנשיו להכחיד לצרפתים, שלו חולקה המכסה על-פי הצעתם בין שלושת האזורים, הם היו מקבלים חצי סרטיפיקט לחודש.⁵⁴ כפוריין אופיס היו מאוכזבים מכיטול ההכנסה של הקיי דאדאסי להחזיר לאנשי השגרירות במאבקם לבדוק את הרשימות השמיות ואת הוויזות של קבוצות היוצאות את צרפת.⁵⁵ ומהתנגדות פאריס לרשימת בריטניה להתיר לה להחזיר לצרפת מעפילים, שיפליגו נמליה וייעצרו בארץ ישראל.⁵⁶

עם זאת גילו במשרד החוץ בלונדון אופטימיות לגבי נכונותם של שלטונות צרפת לפעול נגד ההפלגות הבלתי-לגאליות. בתזכיר שהוכן לבויון בתחילת יוני 1939, שההפלגות הבלתי-לגאליות מצרפת צפויות לחדול. הסברה היתה מבוססת בין השאר על ההפוגה שחלה מתחילת אפריל בהפלגות מצרפת.⁵⁷ ימים ספורים לאחר שנסקרו הערכת מצב אופטימית זו, ב-13 ביוני, נכנסה "אקסדוס" לתחום המים הטריטוריאליים של צרפת לאחר שהפליגה מאיטליה. שלטונות צרפת קיבלו אתראה מוקדמת על אניה זו. בויון פנה ישירות לבירו וביקש ממנו לפעול כנתישות למניעת הפלגתה של האניה. הוא הדגיש, כי הגעתה של "אקסדוס" לארץ ישראל תסכן את השלום שם וכמורת התיכון כולו.⁵⁸

ב-11 ביולי, יום לפני שהחלה בפאריס הוועידה הבינלאומית שיומנו בודין ובידו לון בתכנית שהציע מרשל לשיקום אירופה, חמקה "אקסדוס" בחסות החשכה מספר שבועות ועליה 4,530 מעפילים.⁵⁹ במחאה חריפה שהגיש בויון לבידו, אשר עמו עיצב באותם שבועות את התגובה האירופית-מערבית ליוזמה האמריקנית, הוא קבל, על כן לא זו בלבד שניתן לספינה להתחמק מצרפת אלא שהשלטונות המקומיים התירו להללוח לאונייה ארבעת אלפים מהגרים בלתי-לגאליים, אף-על-פי שרשיון האונייה אסר עליה להשיט נוסעים וחייב אותה להפליג רק במוג אחיד נות. בויון הדגיש, כי מדובר במספר המהגרים הבלתי-לגאליים הגדול ביותר שהפליג אי פעם באונייה מעפילים. הוא תקף את מארגי התנועה המנצלים את מצוקתם של היהודים להפיק רווחים. לדבריו, מארגי התנועה מעודדים יהודים ברחבי אירופה למבור את רכושם ולרכוש במחירים מופרזים כריטיים הפלגה לארץ ישראל. הנוסעים נאלצים להפליג בתנאים קשים ביותר המסכנים את חייהם. בויון מסר לבידו על הבוונה להפוך אניה זו לזוגמא ולאצלה לחזור לצרפת עם כל נוסעיה. בידו, שצייד בסיוע לבריטים במערכה נגד ההפלגות הבלתי-לגאליות, נתן את הסכמתו להורדת המעפילים-בצרפת.⁶⁰ סכיד לשער, שהיענותו המיידית לדרישת בויון, ללא קבלת אישור ממשלתו, קשודה בוועידה לשיקום כלכלי של אירופה וברצונו להימנע מכל עימות עם בויון במצב כה רגיש. באותו יום, 12 ביולי, קבל בויון בפני רמדייה, ראש ממשלה צרפת, על חוסר ההגינות של הצרפתים כלפי בריטניה

והקהיל, כי למדיניות זו של צרפת עתידות להיות השפעות בצפון אפריקה הצרפתית.⁶¹ במשרד החוץ בלונדון הניחו, שממשלת צרפת תיעתר לבקשת בריטניה מחשש לפגוע בבידו, העלול להתפטר.⁶² עם זאת, האפשרות שרמדייה יתנגד להכנסת בידו לא הוסרה מעל הפרק. במקרה כזה, סברו במשרד החוץ, עומדות בפני בריטניה שתי דרכי פעולה אפשריות. האחת, העמדת הצרפתים כפני עובדה מוגמרת בהסתמך על ההכנסה בעל-פה שנתן בידו. מהלך כזה היה עלול לפגוע בעתיד בנכונות הצרפתים לשתף פעולה במאבק נגד ההפלגות הבלתי-לגאליות. דרך אפשרית שנייה היתה גרוש המעפילים לקפריסין. פעד זה הודגש, יסתום את הגולל על התכנית להחזיר מעפילים לנמלי ההפלגה ויהיה בו משום הודאה בכשלון המערכה נגד ההפלגות הבלתי-לגאליות.⁶³ דאף קשר התריע מפני הורדה בכוח של המעפילים בצרפת. פעד כזה הדגיש יכנע להעפלה

הצרפתית-הרייזת אשר חיפול על אוניות קשובות וזאת בשל הוכרונות הקשים מדיפת היהודים על-ידי הגרמנים בזמן הכיבוש. האדם בדתוב, אשר אינו מתמצא כלל בקציות הקשורות לשאלת ארץ ישראל, יודע רק שניצולים של גזע נרדף מבקשים למצוא מקלט בביתם הלאומי.⁶⁴ השגריר-הדגיש, שבאש ממשלת צרפת ורבים מחבריו השרים אינם מצדדים במדיניות הבריטית בנושא זה. שר החוץ הוא היחיד המגלה נכונות לימנע לבריטניה-וזאת-שלה הצונו-לחוק-את-ההידות-בין-שתי-המדינות. אולם גם תמיכתו, ציון קופר, מושלת בספק על רקע הקשיים בגרמניה ומעמדו בממשלה.⁶⁵ בהעדר תשובה צרפתית לאחר השיחה בין בידו לרמדייה ב-18 ביולי, התבקש קופר להחזיר לצרפתים על הפלגתן לצרפת של שלוש אוניות גרוש, שאליהן הועברו מעפילי "אקסדוס" לאחר מאבק עקוב מדם בחופי ארץ ישראל, וזאת מכוח ההבנה שהושגה עם בידו. לשגריר הובהר, שהחלטה סופית לגבי יעד ההפלגה - קפריסין או צרפת - תתקבל בשלב מאוחר יותר ובכל מקרה אין לרמוז לצרפתים כי נשקלת האפשרות להעביר את המעפילים לקפריסין. מהלך זה נועד לאלץ את הצרפתים להכחיד את עמדתם.⁶⁶ ב-21 ביולי מסד בוסקה על החלטה להתיר לספינות לעגון בחילפראנש (Villefranche), עם זאת הוא הדגיש, כי לאור העובדה שהמהגרים הפליגו מצרפת וביניהם דרכונים אישיים וקניות תקפות לקולומביה, מתבקשת ממשלה בריטניה לארגן את המשך הפלגתם לקולומביה בספינות הגרוש. קלרק דחה בקשה זו בסענה, שאין ספינות הגרוש כשרות לחצות את האוקיינוס וכי הן נחוצות בארץ ישראל. בוסקה חקר בדבר האפשרות להעביר את האנשים לקולומביה באמצעות צי הסוחר הבריטי. על סמך נסיון העבר, פען, העברת פליטים לגרמניה היא משימה בלתי-אפשרית, ואילו השארתם בצרפת תגרום לבעיות פוליטיות פנימיות. קלרק ביקש את בוסקה לבדוק את האפשרות שממשלת צרפת תסיע את הפליטים לקולומביה.⁶⁷ בינתיים התברר, שהוויזות לקולומביה היו מוויפות וממשלת קולומביה מתנגדת לקלוט את הפליטים.⁶⁸

ממשלת צרפת, שהיתה נתונה ללחצים כבדים של הבריטים, החליטה בישיבתה ב-23 ביולי להתיר למעפילים לרדת בצרפת ולדאוג לכל מחסורם. ברם, הממשלה הכהידה את התנגדותה הנחרצת לשימוש בכוח לשם הורדת המעפילים. בהודעה שפירסמה הממשלה כתום הישיבה נאמר בין השאר: "...אם האוניות המסיפות אותם [מעפילי "אקסדוס"] ישובו אל אחד הנמלים שלה, אין ברעף צרפת לסגור את נמליה בפני מהגרים, אך היא גם לא תאלצם לרדת ליבשה. היא תנקוט כלפייהם עמדה הומאנית ותספק עזרה מיידית

אלה שירצו לשהות על אדמתה... התנגדות הממשלה להורדת המעפילים ככוח נכונה בראש וראשונה ממניעים אנושיים עם זאת ניתן להניח, שההחלטה הושפעה גם מחלשה של הממשלה משיכות דמים כפי שארעה בחופי ארץ ישראל בזמן העברת המעפילים מ"אקסדוס" לאוניות הגרוש הצרפתים, שהיו זקוקים לסיוע כלכלי של האמריקנים ידעו על רגישות הממשל בוושינגטון למצבם של העקורים היהודים בידו. סכר שממשלתו שוגה בהציבה קשיים בפני בריטניה בעניין זה כאשר על הפרק עומדים נושאים בעלי חשיבות כה רבה. שר החוץ לא הסתיר את השקפותיו מהבריטים והפנה אצבע מאשימה כלפי השוים הסוציאליסטים ובעיקר נפרה ומוק, שר הפנים ושר התחבורה, הנחונים לטענת בידו, להשפעתו של לאון בלום.⁷⁰ לאון בלום, אשר חודש מספר קודם לכן הגיח את היסודות לברית שנחתמה בין שתי המדינות במרס 1947, היה

בין אלה שמתווו ביקורת נוקבת על התנגדות בריטניה בפרשת "אקסדוס".⁷¹

החלטת הקבינט הצרפתי שבה ועוררה את חששו של קופר מהתוצאות הצפויות אם היילים בריטים ינסו להוריד את המעפילים בכח. בניסיון למנוע עימות הציע קופר לממשלתו להציג לפליטים שתי אלטרנטיבות: לרדת לחוף ולהיגות מהארוח שמציעה להם ממשלת צרפת או לחזור ללב ים.⁷² האלטרנטיבה השנייה לא היתה מקובלת על משרד החוץ שטען, כי מהלך זה יחייב להוריד את המעפילים בקפריסין ובכך חזויה משום הודאה בכשלון מדיניות גרוש המעפילים לנמל ההפלגה ופגיעה תמורה במערכת נגד ההגירה הבלתי-לגאלית. השגריר התבקש להחליט לצדדים ~~בהתאם להחלטת~~ שהסכמת להחזיר את החובת המעפילים לצרפת משמעה גם שהם לא יתנגדו להחזיר המעפילים בכוח אם היתה צויה בכך. אם הצרפתים יחזיקו את המעפילים לצרפת, שהזכות להורדת המעפילים מתבקשת טאליה מהזכות להחזיר את המעפילים לצרפת, קופר, שחיפש דרכים למנוע התנגשויות במקרה של סרוב המעפילים לרדת נתקל בעמדה תקיפה של משרד החוץ בלונדון, אשר חזר והדגיש את החשיבות הרבה שהוא מייחס להשלמת המשימה - הורדת המעפילים על אדמת צרפת.⁷³

הנסיבות לשכנע את המעפילים, שהגיעו לפורט-דה-בוק (Port de Bouc) ב-29 פינלי בשלוש אוניות הגרוש, לרדת מרצונם החופשי עלו בתוהו. השלטונות הצרפתיים המקומיים נמל ערמו קשיים בפני הבריטים וסרבו לסייע להם להוריד את המעפילים ואילו עוזני צרפת מכל גוני הקשת הפוליטית מתחו ביקורת נוקבת על בריטניה הקונבוליה הבריטית במרסיי הבהירה: ללונדון, שללא שיתוף פעולה של שלטונות צרפת ולאור הצנינות של האוכלוסייה המקומית, לא תהיה אפשרות להפעיל כוח כדי להוריד את המעפילים מהאוניות.⁷⁴ בוויין שב דחה בחוקף את המלצת השגריר להסיג את ספינות הגרוש מסיני צרפת בהקדם האפשרי והורה לו להגיש בתקופות בפני שלטונות צרפת את החשיבות שמיחסת בריטניה לכיבוד ההתחייבות שנתן בידו לבוויין לקבל בחזרה את המעפילים.⁷⁵ השגריר, שידע על התנגדותם התקיפה של השוים הסוציאליסטים ובכללם ראש הממשלה להורדה בכוח של המעפילים טען, שאין כל טעם לפנות אליהם בנידון זה.⁷⁶

ב-31 ביולי דיווח בוויין לקבינט על המבוי הסתום שנוצר בצרפת בשל מדיניותם של שלטונות צרפת ועל הכוונה לגרש את המעפילים לאחת המושבות הבריטיות או לאוה הכיבוש הבריטי בגרמניה. בכל מקרה הדגיש בוויין הם לא יועברו לקפריסין או לארץ

ישראל.⁷⁸ קופר, שהיה מוטרד מהנוק שנגרם למערכת היחסים בין שתי המדינות ולמעמדה של בריטניה בדעת הקהל הצרפתית לאחר ההתקרבות שחלה בחודשים האחרונים, ביקש לסיים את הפרשה בהקדם האפשרי. אחד הביטויים לימשבר אקסדוס היתה ההחלטה לדחות את ביקורו המתוכנן של בידו בלונדון.⁷⁹ מאחר שבשבתונים שחלפו מאז הגיעו אוניות הגרוש לפורט-דה-בוק ירדו רק 120 איש מתוך יותר מ-4,500 מעפילים הציע השגריר, למסור למעפילים על יעד הגרוש הסופי ולהקציב להם זמן נוגבל להחלטה.⁸⁰

דעות הפקידים לענייני עלייה בלתי-לגאלית, שישבה על המדוכה ב-14 באוגוסט סברה, כי מכיון שאין לצפות לירידת המעפילים, יש לקבל החלטה לגבי יעד הגרוש. עד ומוע בוויין, שבבקש למצות כל אפשרות להביע את המעפילים לרדת בצרפת, לקבל החלטה חד-משמעית על גרוש המעפילים לגרמניה.⁸¹ נציג משרד המושבות מסר לשיבה, שאין כל אפשרות לקלוט בהתראו; צרחה מספר כה גדול של יהודים באף אחת מהמושבות. ואילו גרוש המעפילים ליעד מרוחק יתפרש ככשלון מצחלת של בריטניה בישום העיקרון של גרוש לנמל ההפלגה. בגרמניה, לעומת זאת, יש מקום לאיכסון המעפילים. זאת ועוד: אם הצרפתים לא יחזרו בהם מהצעתם להעניק מקלט ליהודים, יהיה אפשר להחזיר את היהודים מגרמניה לצרפת דרך אזור הכיבוש הבריטי. בדרך זו החדש, יושג היעד של גרוש לנמל ההפלגה. הנה כי כן הומלץ לבקש מממשלת צרפת להחזיר למעפילי "אקסדוס" להיכנס לצרפת מאזור הכיבוש הבריטי. ועוד הפקידים הציעה למסור למעפילים על הכוונה לגרשם להאמבורג ולהעניק להם 48 שעות לרדת מהצונם החופשי בצרפת; להבהיר לסוכנות היהודית את התכנית הבריטית ולבקשה לסייע בשכנוע המעפילים לרדת; וכן לתדרך את העתונות לגבי הגורמים, שהביאו את בריטניה לקבל החלטה זו.⁸²

ב-21 לאוגוסט נמסר למעפילים באוניות הגרוש, כי אם יחמדו בסרובם לרדת לחוף, הק-יגורשו לגרמניה.⁸³ באוה יום נפגש דאף קופר עם בידו, שר החוץ הצרפתי, אשר יסיים מספר קודם לכן קיבל איגרת חריפה מהשגריר, הבהיר שאין לו כל כוונה לתרץ או להגן על פעולותיה של ממשלתו. כידו, שקיים מערכת יחסים קרובה עם קופר הדגיש, כי הוא לא רואה נושא זה מתאים ליצירת משבר ממשלתי מאחר שבין כה וכה הממשלה לא יחזיק מעמד עד אוקטובר הוא עתיד להתמנות לראש הממשלה.⁸⁴ עמדת הסוכנות הועברה לבריטים על-ידי לאון בלום, למחרת ההודעה למעפילים על יעד הגרוש. ראש ממשלת צרפת לעובר מסר לקופר, כי אם ממשלת בריטניה תתחייב להחזיר למעפילים בפורט-דה-בוק להיכנס לארץ ישראל חוץ פרק זמן קצוב, המליץ הסוכנות למעפילים לרדת לחוף. לשאלת קופר אם הכוונה היא לשלוש-ארבע שנים השיב בלום, כי מדובר ב"חודשים-שלושה". מארק יארבלום (Marc Jarblum), מנהיג פועלי ציון בצרפת, הציע לקופר להקציב למעפילי "אקסדוס" מתצית מצסח ההגירה החודשית לארץ ישראל למשך שישה חודשים. לנגד עיניו עמד ההסדר שהושג ב"פרשת לה-ספציה". קופר הציע, להחזיר לאנשים שירדו לבקש אישור להיכנס לארץ ישראל, מבלי שהפגנתם זו תעמד להם לרועץ. השגריר הבהיר ליארבלום, שמדובר בהצעה פרטית שלו, המחייבת אישור מלונדון. יארבלום דחה את ההצעה על הסף.⁸⁵

בנוסף לאמריקנים, שהפצירו בלונדון לגרש את המעפילים לכל מקום מלבד גרמניה.⁸⁶

לחץ גם קניגהאם, הנציב העליון בארץ ישראל, ששהה אותו זמן בלונדון, על הממשל לחפש מוצא אחר. קניגהאם חשש מההשפעות הצפויות מצעד זה על מצב הכסחון בארץ ישראל. ביום שהגיעו שלוש אוניות הגדוש לפורט-דה-בוק ניתלו בכלא עכו שלושה חברי אצ"ל (אבשלום חביב, יעקוב נייס זמאיר נקר), שנחפזו על-ידי הבריטים בעת הפריצה לכלא עכו. בהגובה הוציאו חברי אצ"ל להודג שני סמלים בריטים, שהחוקרים ביים כבני-ערובה. כתוצאה מכך השתוללו חיילים ושוטרים בריטים ברחובות תל-אביב. חמישה איש נהרגו ו-24 נפצעו.⁸⁷ כדי לרצות את הנציב העליון הוצע משרד המשכונן לפנות פעם נוספת למעפילים, שהיו כבר בדרום לגרמניה (כ-22 באוגוסט הפליגו אונית הגדוש מפורט-דה-בוק), ולהציע להם לרדת בחוף צרפתי. הובהר, שהאוניות לא תיכנסנה לנמל צרפתי אלא אם כן מספר ניכר של מעפילים יבקש לרדת. משרד-החץ היה נכון להיענות להצעה בעיקר משיקולים תעמולתיים. צעד זה, סבור, יגן כפני העולם את שאיפתה של בריטניה להימנע מנקיטת הצעד הקיצוני של הרדת המעפילים בגרמניה.⁸⁸ קופר, שחשש ממהדורה שנייה של פורט-דה-בוק, התנגד בתוקף להצעה בטענה, שהיא תתפרש כחולשה וככניעה ללחץ הציבור ויהיה בה משום עירוד ליהודים להתמיד בסרובם.⁸⁹ למרות התנגדותו התבקש השגריר לכדוק, באופן לא רשמי, עם שלטונות צרפת אם עמדתם לצעד בזה. משרד הפנים הצרפתי התנגד בתוקף להצעה וראה בה בזבוז זמן ומאמץ. המשרד גם חשש, שהיא תפגור ארגונים יהודיים להדשיאת הלחץ על הממשלה. ואילו בוסקה, המנהל האדמיניסטרטיבי של משרד החוץ הצרפתי, אשר היה נכון להסכים לכך, הביע את חששו מתנוק הצפוי להיגרם לתכנית החווה המעפילים מגרמניה לצרפת.⁹⁰

לאחר שהתברר כי המעפילים לא ירדו לחוף, קיוו בפודיק אופיס שיהיה אפשר להתויר את המעפילים מאוור הכיבוש הבריטי בגרמניה לצרפת. הצרפתים היהנו-אח היענותם לבקשת ממשלת בריטניה לקלוט את מעפילי "אקסודוס" בשיבה מרצון של פליטים אלו. במשרד החוץ התלבטו אם לנסות להתויר לצרפת גם מעפילים שלא ירצו בכך.⁹¹ ראף קופר התנגד בתוקף לכל נסיון לכפות על מעפילים לחזור לצרפת הוא הוהיר מפני הכשלה המבצע כולו אם יתברר לצרפתים, שהבריטים אינם עומדים בתנאיהם. לדבריו, אין כל סיכוי שממשלה צרפת תשנה את עמדתה בנושא זה.⁹² כ-8 בספטמבר הודרו המעפילים משלוש אוניות הגדוש בנמל האמבורג. התנאי שהציבו הצרפתים לגבי נכונותם לקלוט את מעפילי "אקסודוס", הבשיל גם הפעם את תלנית הבריטים להתויר המעפילים לצרפת. המעפילים כהרו להמתין במחנות העקורים בגרמניה עד אשר יחד להם להיכנס לארץ ישראל מאשר לנצל את הזמנת הצרפתים. **במקביל למנעים שהתנהלו לגבי מעפילי "אקסודוס" המשיכו הבריטים להסב את תשומת הלב של הצרפתים לאוניות חשודות בהפלגות בלתי-לגאליות העוגנות בנמלי צרפת.** באיגרת ששיגר בוויין לבידו ב-12 ביולי, הוא הציב על תמש ספינות, שחיים מוק - "ברונה" (Bruna) ו"לוציאנו" (Luciano) - עתידות להפליג באותו יום. ציוו החקש לנקוט את כל הצעדים הנחוצים למניעת הפלגתן. ארבעה ימים לאחר מכן הפליגו "שיבת ציון" (לשעבר "לוציאנו") מאלג'יר ובה 411 מעפילים ו"ידי חללי גשר הוויר" (לשעבר "ברונה") מאיטליה עם 685 מעפילים. באותה איגרת ציין בוויין שתי ספינות חשודות נוספות "פדוקה" ו"נורתלנד". עשרה ימים לאחר מכן הביע אשלי קלוק

אח דאגתו בפני בוסקה מאספקת הפחם לשתי הספינות, וזאת למרות הפניות החוזרות ונשנות מצד בריטניה להימנע מכך. הוא ביקש למנוע משתי האוניות לקחת חלק בהפלגות הבלתי-לגאליות לארץ ישראל.⁹³ ואמנם, שלטונות צרפת הודיעו לרבי-התובלים של שתי האוניות, כי הם לא יקבלו אישורים להסיע נוסעים.⁹⁴ בעקבות הפלגתה של "פדוקה" כ-4 באוגוסט, ללא נוסעים, הגישה השגרירות הבריטית מתאה ריזפה לקיי דאורסיי. באיגרת הודגש, שעיכוב הפלגתה של "נורתלנד" עד לקבלת האישור של ממשלת פנמה לגבי ביטול רישיון האונייה, יהווה הוכחה לנכונותם של שלטונות צרפת לסייע לבריטניה במאבק נגד ההפלגות הבלתי-לגאליות.⁹⁵ ב-26 בספטמבר הפליגו מבולגריה שתי אוניות מעפילים "גאולה" (לשעבר "פדוקה") ו"מנוע הוודים" (לשעבר "נורתלנד") ובהן מעל ארבעת אלפים מעפילים.⁹⁶

נשובע לאחר מכן הורה משרד החוץ בלונדון לשגרירות בפאריס לבקש מממשלת צרפת למנוע הסעת נוסעים ומוון על האונייה "פאן-יורק", שזה עתה הגיעה למרסיי.⁹⁷ א.ק. קאי (S.E. Kay), הקונסול הכללי במרסיי, קבל על שלטונות צרפת, שהתירו לאונייה, אשר ריחת להם עליה בתשודה, לתדלק ולטעון 148 טון מוון. הקונסול הדגיש, כי לאור העובדה, שמרכז ההפלגות הבלתי-לגאליות עבר למרינות הגוש הקומוניסטי, הרי במתן אפשרות לאוניות לתדלק ולטעון אספקה יש משום סיוע לתנועה.⁹⁸ ואכן, ב-26 בדצמבר 1947 הפליגה "פאן יורק" מבולגריה ועליה 7,557 מעפילים.⁹⁹

כל אותו זמן נמשכה הסתננות של פליטים יהודים לאיטליה דרך אוור הכיבוש הצרפתי. האיטלקים קבלו בפני הבריטים על שלטונות הצבא הצרפתי המקשים על הוויית מהגרים בלתי-לגאליים, שנעצרו באיטליה. גם במקרים שהצרפתים מוכנים לקבל בחזרה מהגרים אלו, טען מיליורה, ראש מחלקת כסחון הציבור האיטלקי, אין בכך כל הועלת משום שאינם נוקטים שום פעולה למניעת הסתננותם במסלול אחר.¹⁰⁰ הצרפתים מצדם הוסיפו להאשים את האמריקנים.¹⁰¹ הבריטים, אשר ידעו כי טענות הצרפתים מוצדקות, היו חסרי אונים. בישיבה משותפת של בעלות הברית המערביות באוסטריה (17.11.47), שהתכנסה לדון בתנועת ההסתננות של יהודים, עמד הנציג הצרפתי על הקושי בפיקוח על גבולות האזור הצרפתי שאורכם מעל אלף קילומטר, וזאת כמספר החיילים המצומצם העומד לרשותו - 800 שומרים. למשתתפי הישיבה נמסר, כי המסלול העיקרי מאוסטריה לאיטליה עובר מהאזור האמריקני לאזור הצרפתי ומשם לאיטליה דרך מעברי פנרן ורסיה. כמעבר רסיה מתנהלת מרביתה של התנועה, הנאמדת ב-5000 איש בשבוע. התנועה לצרפת מתנהלת מהאזור האמריקני של אוסטריה לאזור האמריקני של גרמניה ומשם לצרפת. מספר הנעים במסלול זה נאמד כפחות מאלו הנעים לאיטליה. הנציג הצרפתי טען, שהפליטים מהאזור האמריקני מגיעים מהאזור האמריקני בגרמניה ולפיכך יש לפנות למפקד אוור הכיבוש האמריקני בגרמניה שיסייע בכלימת התנועה. הנציג האמריקני הסכים לקלוט את כל המהגרים הבלתי-לגאליים שתצאו מהאזור האמריקני ונעצרו באזור הצרפתי או באיטליה.¹⁰²

במהדש מרס 1946 ועד מאי 1948 הפליגו מממלי צרפת כ-16 אלף מעפילים, רובם לנמלי-הגיעו לצרפת ממחנות העקורים. תנועה בתיקף כה גדול לא היתה יכולה להתנהל ללא הסכמת השלטונות. הבריטים ידעו כי אישי ממשל סוציאליסטים מתירים לפליטים יהודים להיכנס למדינה ולהפליג ממנה לארץ ישראל. מדיניות הסוציאליסטים היתה

לכאורה פרדוקסלית שבן במקביל לסייע לפליטים היהודים להגיע לארץ ישראל הוביל מנהיגי המפלגה, כלום ורמדייה, את צרפת להתוודע על כרית עם בריטניה ולהק את הקשרים בין שתי המדינות. הסוציאליסטים חשו אהדה לפליטים היהודים כגלל הסבל שהיה מנת חלקם במהלך המלחמה ובכלל זה בצרפת עצמה. מקצת ממנהיגי המפלגה לחמו לצד היהודים נגד הנאצים או היו כלואים במתחם במחנות. אישים יהודים, שנהגו ממעמד ומקשרים עם ההנהגה הסוציאליסטית, נרתמו לסייע למאבק הציוני. הציוני הסוציאליסטי של התנועה הציונית תרם אף הוא לנכונות לסייע למאבק הציוני.¹⁰³ על כן, בעיית העקורים היהודים היתה בסופו של דבר גורם שולי במערכת היחסים הכוללת בין שתי המדינות ולכן יכלו הסוציאליסטים לחיות בשלום עם הסתירה הכרוכה בהתקרבות לבריטניה מחו גיסא וסייע לפליטים היהודים מאידך גיסא. זאת ועוד: המרידות שחשו בחוגים שונים בצרפת כלפי בריטניה בשל הדיחה אחרי השתיים לגבי גרמניה וכשל מדיניות בריטניה כלבנט חזקה אצלם את הנכונות לסייע לפליטים היהודים בעיקר ב-1946; ואילו הקומוניסטים הצרפתים עיינו את בריטניה על רקע אידיאולוגי.

השיפוט הניבד במערכת היחסים בין שתי המדינות במהלך 1947 והגברת הלחץ הבריטי על שלטונות צרפת הביאו לידידה בהיקף ההפלגות הבלתי-לגאליות מקומי צרפת במשך חודשים מספר. החרפת המתיחות בין המערב לבדיית-המצרעות לאחת כשלון מוצע שרי החוץ במסקניה (מרס-אפריל 1947) התאגד, שהציב מדרש לפני מדינות מערב אירופה הביאו, כאמור, להידוק הקשרים בין בריטניה ובין צרפת, שלקחו על עצמן לארגן ולהוביל גוש זה. נסיבות אלו הקשו על הגורמים בממשל הצרפתי, שהיו מוכנים להמשיך ולסייע לפליטים ולמאבקם של הציונים, להתעלם מהלחץ הבריטי פרשת "אקסודוס", אשר גרמה למתיחות בין שתי המדינות בתקופה רגישה ביותר. דחפה את שלטונות צרפת להביא לרגיעה בהפלגות מנמלי צרפת. מדיניות המקורות הציוניים מתברר, כי לאחר הפלגת "אקסודוס" גבר הלחץ על מארגני ההעפלה מצד גורמים בממשל הצרפתי ועקב כך היה צורך לעבוד לפעילות חשאית. בתחילת נובמבר 1947 דיווח וניה פומדיץ (לימים - זאב הדרי), עוזרו של ראש "המוסד לעלייה" על הקושי להסיע יותר משלושת אלפים איש שהתרכזו במרסיי.¹⁰⁴

עם זאת לא ניתן להצביע על שינוי דרסטי במדיניות הצרפתים לגבי ההפלגות הבלתי-לגאליות. לאחר החתימה על הסכם דנקירק הפליגו מנמלי צרפת מעל עשרת אלפים מפילים ב-8 אוניות (עד להסכם הפליגו מנמלי צרפת כ-5,800 איש ב-7 אוניות), ארבע מאניות אלו ובהן 2,720 מפילים הפליגו במהלך ששת החודשים הראשונים של כהונת ממשלתו של שומאן. בממשלה זו כיהן כשר הפנים הסוציאליסט זיל מוק, אשה בתפקידו הקודם כשר התחבורה סייע רבות להפלגות הבלתי-לגאליות. זאת ועוד: שלטונות צרפת התירו לספינות חשודות במעורבות בהפלגות בלתי-לגאליות להדליק לטעון אספקה ולהפליג ללא מפילים, למרות דרישות הבריטים להימנע מכך. קיים זמיון ניכר בין העמדות שנקטו שלטונות צרפת ואיטליה במגעים עם הבריטים למרות ההבול שהיה במצבן. בקרב אישים בממשל של שתי המדינות רווחו תחושות דומות כלפי הבריטים וכלפי העקורים היהודים ובשני המקומות נהנו לכך ביטוי בפועל. קשייה של בריטניה בארץ ישראל לא גרמו לפאריס ולרומא צער רב. הצרפתים

והאיטלקים הקפידו להתנער מכל אחריות להסתננותם של היהודים לארצותיהם, הצביעו על האמריקנים כגורם האתראי להגירה הבלתי-לגאלית והניחו לבריטים, חסרי האונים, להתמודד עמם. בשתי המדינות היתנו את הסייע למאבק נגד הסתננות היהודים כנכונות בריטניה לקלוט באזור הבריטי אותם פליטים יהודים שייצרו, גם אם הם יצאו מהאזור האמריקני (רוב הכורחים יצאו משם) ובהגדלת מכסת הסרטיפיקטים לעקורים היהודים השוהים בתחומם. יחר על כן, שתי המדינות דרשו "פיצוי" שבינו ובין הנגידה הבלתי-לגאלית של היהודים לא היה בצעם כל קשר. הצרפתים דרשו העברת כות עבודה רמני לצרפת ואילו האיטלקים דרשו לגרש את הפליטים הלא-יהודים שהסתגנו למדינה, להחזיר להם לחרוג מההגבלות שהוטלו עליהם בהסכמי השלום לגבי היקף כוחות הבטחון שהם רשאים לגייס ולהסיר את ההגבלות על פעילות הציונית.

לונדון נמנעה מנקיטת צעדי גמול נגד הצרפתים והאיטלקים והסתפקה בשיגור מחאות חריפות. הקשיים שנגרמו לבריטניה בעשיין של ההפלגות הבלתי-לגאליות החגמדו נוכח חששה של בריטניה לפגוע במערכת היחסים שלה עם שתי המדינות בעיקר ב-1947. הבריטים חתרו להק את שיתוף הפעולה בין מדינות מערב אירופה בעקבות החרפת המתיחות עם ברית-המועצות וגרורותיה. צרפת היתה אמורה למלא תפקיד מרכזי במחנה זה. שבועיים לאחר הורדת מצפילי "אקסודוס" כהאמכורג הכריז בוויין כחום שיתחו עם רמדייה (22.9.47) "הבוקר יצרנו איחוד בין צרפת ובריטניה". יחר על כן, הבריטים לא היו מעוניינים לערום קשיים נוספים בפני שלטונות צרפת ואיטליה שנאלצו להתמודד עם מתקפה של הקומוניסטים (המפלגות הקומוניסטיות של שתי המדינות השתחפו, כאמור, בכנס היסוד של הקומוניפורם ב-22-23 בספטמבר 1947). השכיחות שאירגנו הקומוניסטים הצרפתים כמהלך חדש נובמבר אילצו את רמדייה להתפטר.¹⁰⁵ זאת ועוד: הבריטים היו ערים לפיתוח שחל כמעמד הבינלאומי וכבושר ההדחעה שלהם מאז גמר מלחמת העולם השנייה ובמיוחד במהלך 1947 כתוצאה מהחרפת מצבם הכלכלי. הנה כי כן הם נאלצו להסכים עם המציאות שבה נגוד עליהם להפעיל לחץ מתמיד על שלטונות צרפת ואיטליה ולהשיג הצלחות ספורות בלבד.

אריה י. כוכבי

עקורים ופוליטיקה בינלאומית

בריטניה והעקורים היהודים לאחר
מלחמת העולם השנייה

אוניברסיטת תל אביב
הפרויקט הבינאוניברסיטאי לחקר מערכות ההעפלה
ע"ש שאול אביגור

העמותה לחקר מערכות ההעפלה ע"ש שאול אביגור
אוניברסיטת תל אביב
עם עובד

כרכב
עקורים